

להגדרת תפלה בצבור

הרב אורי כהן

הסוגיא האחרונה במסכת ר"ה עוסקת במחלוקת רבן גמליאל וחכמים בדין תפילה בצבור. לרבן גמליאל מוציא הש"ץ את הרבים ידי חובתם, ולדעת כמה אמוראים מי שהוא אנוס (כגון "העם שבשדות") ואינו יכול לבוא לבית הכנסת יוצא יד"ח במקומו. ולחכמים חייב כל יחיד להתפלל בעצמו. ושואלת הגמ' לשיטת ר"ג למה הצבור מתפללים, ולשיטת חכמים למה הש"ץ חוזר על התפילה? ומי שבת של ר"ג הצבור מתפללים כדי להסדיר תפילת הש"ץ; ולחכמים הש"ץ חוזר כדי להוציא את שאינו בקי.

עוד דנים בגמ' שם, אם מחלוקת ר"ג וחכמים גם בר"ה (רש"י: שבכרותיה "ארוכות ומטעות דאין הכל בקי אין בהן"), ומוכיחים שמחלוקתם, גם בר"ה, אולם מצאנו לר"מ שמודה לר"ג בר"ה. הרמב"ם והשו"ע פוסקים להלכה כחכמים, שכל אחד ואחד חייב להתפלל, וש"ץ מוציא רק את מי שאינו בקיא; אבל בר"ה וכן ביוה"כ של שנת היובל הלכה כר"ג שש"ץ מוציא יד"ח את כל הצבור. ולכאורה הטעם הוא, שלגבי תפילת ר"ה נחשב כל הצבור כ"אינם בקיאים". אולם מדבר הרמב"ם נראה שפירש באופן אחר. בפרק ח מהל' תפלה הל' א, מאריך הרמב"ם בערך תפילת הצבור, ובהל' ד מגדיר הרמב"ם:

"וכיצד היא תפילת הצבור? יהיה אחד מתפלל

בקול רם והכל שומעים".

ובהל' ט-י:

"ש"ץ מוציא את הרבים ידי חובתן. כיצד, בשעה שהוא מתפלל והם שומעין ועונין אמן אחר כל ברכה ובפ"ה ח"י. הן כמתפללין. במה דברים אמורים; כשאינו יודע להתפלל אבל היודע אינו יוצא

ידי חובתו אלא בתפילת עצמו. במד"א בשאר
ימות השנה חוץ מראש השנה ויוה"כ של שנת
היובל, אבל בשני ימים אלו שליח צבור מוציא
את היודע כשם שמוציא מי שאינו יודע..."

למדנו מדבריו:

א. הגדרת תפילה בצבור כוללת שמיעת הצבור אבל אינה כוללת
עניית אמן על ידם.

ב. הגדרת תפילת הצבור כשיטת רבן גמליאל.

ג. בכל ימות השנה הלכה כחכמים, בר"ה - כר"ג.

ד. גם הבקי בתפילת ר"ה יוצא יד"ח ע"י הש"ץ (דלא כמשמעות
פירש"י).

ודבריו לכאורה צ"ע, שהרי הוא מגדיר את תפילת הצבור כר"ג
ומדוע אין היחיד יוצא יד"ח אלא בתפילת עצמו, כחכמים, בכל
ימות השנה?

ונראה בדעת הרמב"ם שפירש את מחלוקת ר"ג וחכמים בשאלה

עקרונית: האם מעלת תפילה בצבור במה שכל הצבור מתפללים יחד,

משלימים זה את תפילתו של זה ומעטרים את כתרו ית' ברוב גוונים;

או שמעלתה במה שהיא דומה לקרבנות, שהכהן מקריב קרבן צבור

ומתכפר לכל הצבור, וכך שליח הצבור עומד בתפילה ומוציא בזה

את הרבים יד"ח. חכמים סוברים שלכתחילה צריך כל אחד להתפלל

בעצמו, ורק מי שאינו בקי ישמע את תפילת הש"ץ, ושומע כעונה.

אבל לר"ג גם הבקי יוצא יד"ח בתפילת הש"ץ, ובגמ' דנו אליביה

שאפילו העם שבשדות שאינם נמצאים כלל בביהכ"נ יוצאים יד"ח

בתפילת הש"ץ של קהילתם. (עי' ר"ה דל"ד, ובטור תקצא; אבל הרמב"ם

לא הביאו).

וכך כנראה מגדיר גם בשה"ג (סוף ר"ה) בשם ריא"ז:

"ברכות של ר"ה... ש"ץ מוציא הרבים יד"ח...

אבל ברכות של כל ימות השנה... אין ש"ץ

מוציא אותן, אלא כל יחיד ויחיד מתפלל לעצמו, ומי שאינו בקי בא לביהכ"נ ועונה אמן על כל ברכה וברכה. העם המצויים בשדות כל ימות השנה ש"ץ מוציא אותן ל"ח לפי שהם אנוסים ואינן יכולין לבוא לביהכ"נ. ואם היו בקיאים מתפללין במקומן. ומז"ה בלאר שלא אמרו כן אלא בתפילות, שהן כנגד תמידן, אבל תקיעת שופר ומקרא מגילה אין ש"ץ פוטר עם שבשדות אלא כולן צריכין לשמוע".

מבואר בדבריו שבכל השנה הלכה כר"ג, ונפ"מ לעם שבשדות; ומה שפסקו הלכה כחכמים צ"ל שהוא תקנה מיוחדת לחייב חובת גברא בתפילה לכל אחד ואחד. ובר"ה שהברכות ארוכות לא תקנו תקנה זו, וממילא יוצא גם הבקי בתפילת הש"ץ. ובזה מבוארת שיטת הרמב"ם, שהגדרת התפילה כר"ג, ובכל זאת צריך כל אחד להתפלל בעצמו, חוץ מבר"ה. וע"כ נשאר לש"ץ, למעשה, להוציא יד"ח את מי שאינו בקי (ולשה"ג גם את העם שבשדות).

על פי זה נוכל לבאר מחלוקות רבות בהלכות תפילה, ולהלן דוגמאות אחדות:

א. בחזו"א (סי' יט, אות ז, ד"ה: עשרה) מסתפק בדין עשרה יחידים שהתפללו לעצמם, אם יכולים להוריד ש"ץ לחזרה, לקדושה וכו'. ובהר צבי (או"ח א, סי' נא) הביא מחלוקת אחרונים בזה. והנה, לפי הגדרת חכמים, אין מקום להוריד ש"ץ אחרי שכולם יצאו כבר ידי חובתם. אבל לפי ר"ג, וכפסק הרמב"ם, עדיין לא התפללו תפילה בצבור, ועליהם להוריד ש"ץ שתפילתו היא תפילת הצבור.

ב. הפוסקים מביאים שני דינים בשם הרא"ש: האחד, שאם אין תשעה שמקשיבים לחזרת הש"ץ ועונים אמן אחר ברכותיו - תפילתו

בבחינת ברכות לבטלה¹). והשני, שחזרת הש"ץ נתקנה בשביל שאינם בקיאים ובשביל לומר קדושה. ונראה שהרא"ש חולק על הרמב"ם ופוסק כהגדרת חכמים; אבל להגדרת ר"ג אפילו לא יענו אמן אחר ברכותיו - זו היא תפילת הצבור; וכמובן שא"צ לחפש סיבות לחזרת הש"ץ. ועי' שו"ת מהר"ם שי"ק סי' מד, שתפס כן גם בדעת הרמב"ם, ודבריו צ"ע.

ג. המ"ב (סי' קכד סק"ד) פוסק שאם הש"ץ הקבוע מאחר, ובא לאחר שהצבור סיימו תפילת הלחש - לא יתפלל הש"ץ הקבוע את חזרת הש"ץ אלא אחד מאלה שכבר התפללו תפילת לחש; והחזו"א (סי' יט סק"ז ד"ה: ש"ץ) חולק, ופוסק שיעבור הש"ץ, דתפילת הלחש שלו רק כדי להסדיר תפילתו. מחלוקתם תתבאר בדברינו הנ"ל, שלדעת החזו"א, כשיטת רבן גמליאל, עיקר התפילה בצבור בתפילת הש"ץ ועדיף ע"כ שיתפלל הש"ץ הקבוע; משא"כ למ"ב התופס כשיטת חכמים, עיקר התפילה בתפילת הלחש של כל הצבור. ובסימן קט סעי' ב בהג"ה פוסק הרמ"א שהמאחר לבהכ"נ ימתין לכתחילה עד לאחר קדושה ורק אז יתחיל בתפילתו. ובמ"ב סקי"ד הביא בשם א"ר שעדיף לכתחילה להתחיל עם הש"ץ בשווה. ומסביר החזו"א (שם, ד"ה: אחד): "... נכון יותר שיהי' תפילתו בצבור, וכשמתפלל עם הש"ץ הוי תפילת הצבור". לכאורה מתאימים דברי החזו"א בשתי ההלכות, שתפילת הש"ץ היא תפילת הצבור. אולם לפמשנ"ת יש לחלק בין שתי ההלכות, שכשעוסקים בש"ץ עצמו, לשיטת ר"ג שכהגדרתו פוסק הרמב"ם, עדיף בודאי שיתחיל מייד בתפילתו כש"ץ; משא"כ באחד מן הצבור שאיחר, דוקא לשיטה זו צריך להקטיב לתפילת הש"ץ. ובזה דוקא מתקיימת תפילת הצבור, ואח"כ ישלים את חובתו האישית.

1) וצ"ע ממה שפוסק המחבר (סי' נה, סעי' ו) שאחד ישן או מתפלל מצטרף לעשרה, והלא אין ט' שעונים אמן, ואכמ"ל.

ד. במשיב דבר (לנצי"ב זצ"ל) נשאל כיצד יתנהג בן אשכנז שמתפלל בבכנ"ס של ספרדים. ועונה הנצי"ב שבתפילת לחש יתפלל בנוסח אבותיו, ובקדושות וכד' שבקול רם יתפלל כמנהג המקום. ומסתימת דבריו נראה שכך ינהג גם ש"ץ. אבל באגרות משה (או"ח ח"ב סי' כט) פוסק שש"ץ יתפלל בתפילת הלחש כנוסח שמתפלל בקול רם, שהרי תפילת הלחש באה כדי להסדיר את תפילתו. ונראה שמחלוקתם תלוי' בגדרי תפילה בצבור שכתבנו; הנצי"ב מגדיר כשיטת חכמים שתפילת הצבור ביחד היא עיקר התפילה, וע"כ בתפילת הלחש יתפלל כל אחד, וגם הש"ץ, כמנהג אבותיו. אבל לאגרו"מ עיקר התפילה היא חזרת הש"ץ, וע"כ גם בתפילת הלחש העיקר מה שמכין את עצמו לחזרת הש"ץ.

"תפילת הצבור נשמעת תמיד ואפילו היו בהן חוטאים אין הקב"ה מואס בתפילתן של רבים. לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הצבור, ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל בצבור⁽²⁾. ולעולם ישכים אדם ויעריב לבית הכנסת שאין תפילתו נשמעת בכל עת אלא בבהכ"נ. וכל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו מתפלל בו עם הצבור נקרא שכן רע".

(רמב"ם, פ"ח מהל' תפלה, ה"א).

---

(2) בדפוסים: "עם הצבור", ובכתבי היד: "בצבור" (הערת הרב קאפח), ולמה שבארנו מדויקת גירסת כה"י, שרק לחכמים אפשר להגדיר כתפילה בצבור מה שכ"א מתפלל יחד עם הצבור, אבל להגדרת ר"ג, תפילת הש"ץ היא התפילה בצבור, ותפילת הלחש עם הצבור אינה העיקר.